

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัย เรื่อง "การมีส่วนร่วมและบทบาทของผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาในการจัดการวิทยุชุมชน จ.แม่ฮ่องสอน" ผู้วิจัยกำหนดแนวคิดและทฤษฎีที่เป็นแนวทางในการอธิบายปัญหาในการศึกษาไว้ ดังนี้

1. แนวคิด เรื่อง "ชุมชน" (Community)
2. แนวคิด เรื่อง "การมีส่วนร่วมของประชาชน" (Public Participation)
3. ทฤษฎี "โครงสร้าง – หน้าที่นิยม" (Structural – Functional Theory)
4. แนวคิด เรื่อง "วิทยุชุมชน" (Community Radio)

แนวคิด เรื่อง "ชุมชน" (Community)

คำว่า "ชุมชน" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2540 หมายถึง หมู่ชนหรือกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

คำว่า "ชุมชน" นี้ ศัพท์ภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Community" ซึ่งหมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนตั้งหน่วยงานสังคมที่มีการปกครองตนเองโดยยึดถือคุณค่าและความผูกพันร่วมกัน

องค์ประกอบของชุมชน (วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์, 2533 : 327) ได้แก่

1. ด้านกายภาพ ได้แก่ การมีเขตพื้นที่ที่แน่นอน สำหรับกลุ่มใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการมีสาธารณสมบัติใช้ร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน ตลาด ฯลฯ
2. ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนรวมของกลุ่มร่วมกัน

3. ด้านการเมือง ได้แก่ การจัดระบบการปกครองตนเองภายในกลุ่ม รวมถึงการจัดการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งภายในกลุ่ม
4. ด้านสังคม ได้แก่ การยึดถือคุณค่า ขนบธรรมเนียม ประเพณีร่วมกันและการมีทัศนคติไปในทิศทางเดียวกัน
5. ด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ ประวัติการตั้งถิ่นฐานและเชื้อชาติ

ในการศึกษาเกี่ยวกับชุมชน นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาจะให้ความสำคัญต่อชุมชน ต่อนิยามของชุมชนชนบทกับหมู่บ้านชนบท และแยกศึกษาจากชุมชนเมือง แต่ในการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมและบทบาทของผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขา ในการจัดการวิถุชุมชน จ.แม่ฮ่องสอน” นี้ จะศึกษาเฉพาะชุมชนชาวไทยภูเขา โดยไม่พิจารณาถึงความเป็นเมืองหรือชนบท แต่จะทำการศึกษาชุมชน ในด้านที่เกี่ยวกับผู้นำชุมชน ดังนี้

1. ความเป็นผู้นำชุมชน (leadership)
2. บทบาทของผู้นำชุมชน (leader's role)

1. ความเป็นผู้นำชุมชน (leadership)

วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ (2533 : 341) อธิบายว่า ความเป็นผู้นำ หมายถึง การมีอิทธิพลทางสังคมของสมาชิกส่วนหนึ่งที่มีต่อสมาชิกอีกส่วนหนึ่งของกลุ่ม โดยปกติ สมาชิกแต่ละคนต่างก็มีอิทธิพลในกลุ่มในระดับหนึ่ง แต่ถ้ามีอิทธิพลค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับ ก็จะอยู่ในฐานะผู้ตามมากกว่าผู้นำ

สุเทพ สุนทรเภสัช (2521 : 99 - 100) เห็นว่า ผู้นำชุมชน คือ ผู้ที่มีความคิดหรือการกระทำตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ที่มีอิทธิพลหรือสามารถโน้มน้าวให้คนอื่นปฏิบัติตามได้ หรือเป็นผู้นำในการสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนจนได้รับการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้งจากสมาชิกส่วนใหญ่ให้ทำหน้าที่ผู้นำอย่างเป็นทางการ เป็นตัวแทนของชุมชนในกิจการต่างๆที่ได้รับมอบหมาย

ประยุกธ สุวรรณโกตา (2522 : 33) กล่าวว่า ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีการตกลงกัน และพยายามหาทางให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในท้องถิ่นนั้น อันจะก่อให้เกิดความร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จของชุมชนเป็นสำคัญ หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ง่ายๆว่า ผู้นำท้องถิ่น ก็คือ ผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลสามารถชักจูงคนในชุมชนได้

มอร์เฟต (Morphet อ้างใน นาดยา ศรีวรรณิมิต, 2541 : 9) ได้ให้ความหมายของผู้นำชุมชนว่า คือ บุคคลที่ใช้อิทธิพลของเขาที่มีต่อบุคคลอื่นๆในชุมชนนั้น เพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากทุกคนในการดำเนินงานต่างๆของชุมชนให้ลุล่วงไปด้วยดี

โรเดอร์ริก เบลล์ (Roderick Bell, 1969 อ้างใน นพรัตน์ มุณีรัตน์, 2541 : 37) ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆมากกว่าคนอื่นๆในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเองและสมาชิกของชุมชน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พื้นฐานของความเป็นผู้นำ คือ การใช้อำนาจ หรือ อิทธิพลที่จะนำทางให้สมาชิกในกลุ่มกระทำหรือไม่กระทำการต่างๆ ซึ่งอิทธิพลของผู้นำชุมชนมีพื้นฐานมาจากการผสมผสานกันขององค์ประกอบอย่างน้อย 2 ใน 4 องค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การมีตำแหน่งในองค์กรชุมชน เช่น พระ ครู ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น
2. การมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับค่อนข้างดี
3. การมีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมของชุมชน
4. การเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ในชุมชนชนบท ผู้ที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 ประการนี้ จะมีความเป็นผู้นำในระดับสูง แต่ที่สำคัญก็คือ การมีตำแหน่งทางการในชุมชนเพียงอย่างเดียว ไม่ใช่สิ่งที่จะระบุตัวผู้นำได้ หากบุคคลนั้นไม่เข้าร่วมในการตัดสินใจและเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมในชุมชน ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่จะใช้ระบุความเป็นผู้นำได้อย่างแท้จริง คือ การเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมของชุมชน (วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์, 2533 : 342)

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตว่า ผู้นำชุมชนในปัจจุบัน โดยทั่วไปจะมีลักษณะผู้นำพหุ (plural leaders) ไม่ใช่ผู้นำเดี่ยว (single leaders) กล่าวคือ ไม่มีใครคนใดคนหนึ่งมีอำนาจตัดสินใจโดยลำพัง และอย่างเด็ดขาดในชุมชนของตน แต่ลักษณะผู้นำเดี่ยวอาจพบได้ในชุมชนซึ่งเน้นเรื่องการสืบเผ่าพันธุ์เป็นหลัก อาจจะสืบเผ่าพันธุ์ทางฝ่ายชายทางเดียว หรือทางฝ่ายหญิงทางเดียวเป็นหลักก็ได้ เช่น ชุมชนอินเดียนแดงดั้งเดิม เป็นต้น

ลักษณะของผู้นำ พิจารณาจากวิธีการใช้อำนาจ (สมยศ นาวิการ, 2540 : 155-156)

1. **ผู้นำแบบเผด็จการ (Autocratic Leader)** คือ บุคคลที่สั่งการแล้วผู้ใต้บังคับบัญชาต้องกระทำ และคาดหวังการเชื่อฟังโดยไม่มีข้อสงสัย ถือตัวเองเป็นใหญ่ ใช้อำนาจเป็นที่ตั้ง
2. **ผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Participative Leader)** คือ บุคคลที่ยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น แต่ยังรักษาอำนาจในการตัดสินใจไว้
3. **ผู้นำแบบปล่อยตามสบาย (Laissez-Faire Leader)** คือ บุคคลที่ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของผู้ใต้บังคับบัญชาเลย ใช้อำนาจในการควบคุมการบริหารแต่เน้อย บรรดาผู้ใต้บังคับบัญชามีเสรีที่จะวินิจฉัยสั่งการ ทำให้มาตรฐานการปฏิบัติงานหรือระบบการจัดงานไม่เป็นไปตามหลักการหรือกฎเกณฑ์เท่าใด การกำหนดนโยบายไม่แน่นอน ขาดความริเริ่มและไม่มีการประเมินผลงานเพื่อหาแนวทางแก้ไข
4. **ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leader)** ถือว่าเป็นแบบผู้นำที่ดีที่สุด อำนาจผลในการบริหารงานมากที่สุด เพราะเป็นการบริหารงานโดยยึดถือความคิดเห็นของกลุ่มเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันวินิจฉัย เลือกวิธีที่จะทำงานในหน่วยงานบรรลุวัตถุประสงค์ การปฏิบัติงานจะเป็นไปในลักษณะของความร่วมมือประสานงานกันอย่างจริงจัง

ลักษณะของผู้นำ พิจารณาจากโครงสร้างสังคม (สมพันธ์ เดชะอธิก อ่างใน นพรัตน์ มุณีรัตน์, 2541 : 38)

1. **ผู้นำในระบบเศรษฐกิจ** หมายถึง ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี
2. **ผู้นำในระบบเครือญาติ** หมายถึง ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพ
3. **ผู้นำในระบบการปกครอง** หมายถึง ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการ มีตำแหน่งเป็นทางการในการปกครอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น
4. **ผู้นำในระบบศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม** หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถและชาวบ้านยอมรับให้ประกอบพิธีทางศาสนาประเพณี และวัฒนธรรมความเชื่อ เช่น พระสงฆ์
5. **ผู้นำในระบบการศึกษา** หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเด็ก เยาวชน หรือชาวบ้านทั่วไป มักเป็นผู้ที่สนใจข่าวคราวทั่วไป และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็นไปสู่ชุมชนอีกต่อหนึ่ง

ความเป็นผู้นำและลักษณะผู้นำนี้ ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาความเป็นผู้นำของผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาว่า มีความเป็นผู้นำและมีลักษณะของผู้นำแบบใด

2. บทบาทของผู้นำชุมชน (leader ' s role)

บทบาท คือ หน้าที่ของฐานะตำแหน่ง เมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งใด สิ่งก็ตามมากับตำแหน่งนั้น ก็คือ การมีปฏิสัมพันธ์ กับตำแหน่งอื่นๆ ทั้งที่สูงกว่าและต่ำกว่า สิ่งก็ตามมากับตำแหน่งอันเป็นเครื่องกำหนดสำหรับการดำรงฐานะตำแหน่งนั้นเรียกว่า บทบาท (Young and mack 1959 อ้างใน ธนยพร พงษ์โสภณ, 2539 : 41)

การที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้น เรียกว่าเป็นบทบาทที่ถูกกำหนด (prescribed role) ส่วน บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted role) เป็นวิธีการที่บุคคลใช้แสดงหรือปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งของเขาโดยความไม่ตรงกันของบทบาทที่ถูกกำหนดกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้นอาจมีสาเหตุมาจาก (Cohen,1979 : 36)

1. บุคคลขาดความเข้าใจในส่วนของบทบาทที่ต้องการ (Lack of understanding)
2. ความไม่เห็นด้วย (Not to confirm) หรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนด
3. บุคคลไม่มีความสามารถ (Inability) ที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับบทบาทของผู้นำท้องถิ่นนั้น ประกอบด้วย (วิรัตน์ สมदन 2527 : 81-83)

- ☞ ให้ความรู้แก่เพื่อนบ้าน หรือ การรับความรู้จากเจ้าหน้าที่แล้วเป็นผู้ถ่ายทอดต่อให้แก่ชาวบ้าน เป็นการเชื่อมโยงความต้องการและความสนใจร่วมกัน ช่วยให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและพัฒนาทางด้านสังคม ความเป็นอยู่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
- ☞ สร้างสามัคคีในหมู่บ้าน การประสานประโยชน์ระหว่างชาวบ้าน สร้างพลังกลุ่มขึ้นมาในการพัฒนา
- ☞ วางแผนงานพัฒนาในหมู่บ้าน ในรูปคณะกรรมการที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้นำใจท้องถิ่น หรือเป็นการวางแผนร่วมกับเจ้าหน้าที่ทางราชการที่มีหน้าที่ในการพัฒนา
- ☞ สร้างฐานรองรับการพัฒนา คือ ประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง
- ☞ สร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนผู้นำรุ่นเก่า โดยเน้นที่เยาวชนในหมู่บ้าน
- ☞ แก้ปัญหาของท้องถิ่น ด้วยการระดมความคิดเห็น

๕ ให้บริการข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์

บทบาทของผู้นำชุมชน เป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาในวิจัยนี้ โดยพิจารณาถึงบทบาทของผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาที่มีต่อชุมชน และบทบาทของผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาที่มีต่อการจัดการวิทยุชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินการวิทยุชุมชนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แนวคิด เรื่อง”การมีส่วนร่วมของประชาชน” (Public participation)

คำว่า “การมีส่วนร่วม”(participation) เป็นคำที่มีการพูดกันอย่างกว้างขวางมากในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า โครงการพัฒนา (development project) ในปัจจุบันนี้ แทบจะไม่มีโครงการไหนที่ไม่บรรจุคำว่า “การมีส่วนร่วม” (participation) เอาไว้ ยิ่งไปกว่านั้น โครงการที่เสนอขอทุนทุกวันนี้ ก็แทบจะไม่มีโครงการไหนที่จะได้รับการสนับสนุน ถ้าไม่มีข้อกำหนดเรื่อง “การมีส่วนร่วม” (participation) และ”การมีส่วนร่วมของประชาชน” (participation of the people) ก็ได้ กลายเป็นส่วนสำคัญที่แยกจากโครงการไม่ได้ เช่นเดียวกับการประเมินผล (evaluation) ที่ไม่มีโครงการพัฒนาโครงการไหนที่จะทำ โดยปราศจากขั้นตอนนี้ (Shirley A. White, 1994 pp.16)

คำจำกัดความของการมีส่วนร่วม

เซอร์ลีย์ เอ.ไวท์. (Shirley A. White, 1994 pp.16) กล่าวว่า **”การมีส่วนร่วม” (participation) เป็นปรากฏการณ์ (phenomenon) ที่ซับซ้อน (complex) และมีพลวัต (dynamic) สามารถสังเกตได้โดยคนที่เฝ้าดู (beholder) แต่กำหนดรูปแบบโดยคนที่ถืออำนาจ (power holder) แม้ว่า “การมีส่วนร่วม” (participation) เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนา แต่การขับเคลื่อนประชาชนระดับรากหญ้า (grass roots) ให้เข้ามามีส่วนร่วม(participation) ในเรื่องต่างๆ ก็เป็นงานที่ไม่เล็กและไม่ง่าย (neither a small task, nor is it a simple task)**

คำว่า “การมีส่วนร่วม” (participation) เป็นคำที่มีความหลากหลาย (kaleidoscopic) มีผู้ให้คำจำกัดความของ “การมีส่วนร่วม” (participation) ไว้มากมาย โดยรูปแบบและวิธีการของ “การมีส่วนร่วม” (participation) จะเปลี่ยนแปลงไปตามความประสงค์ของผู้ที่นำไปใช้ ความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ แต่ละท้องถิ่นและช่วงเวลาที่ยื่นไป (Shirley A. White, 1994 pp.16)

ในที่ประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts ว่าด้วย เรื่อง “popular Participation as a strategy for promotion community – level action and national development” ได้กล่าวไว้ว่า **“การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ตายตัวได้”** และมีการให้ความหมายต่าง ๆ กันไปในแต่ละประเทศหรือแม้กระทั่งในประเทศเดียวกัน ในการที่จะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องดูบริบท (context) ของแต่ละประเทศ รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศนั้นๆ แม้กระนั้น ที่ประชุมก็ได้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้กว้างๆว่า

การมีส่วนร่วมของประชาชนจะทำให้สมาชิกของชุมชนหรือสังคมได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมและมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนา และ ในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นของ

- ☞ การสนับสนุนการกระบวนการพัฒนา
- ☞ การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
- ☞ การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผน และการปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Department of International Economic and Social Affairs, 1981 อ้างในบุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์,2528)

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาไว้ว่า คือ การเข้าร่วมกิจกรรมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในระดับต่างๆ (United Nation อ้างใน ปรียานุช ปัญจวงศ์,2540 : 30) คือ

1. ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรต่างๆเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้
2. ในการเข้าร่วมปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการในรูปแบบต่างๆด้วยความสมัครใจ

ส่วนศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้ร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข จัดประชุม เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชน : นโยบายและกลวิธี” ได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า

“ **การมีส่วนร่วมของประชาชน** คือ การที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นและสมศักดิ์ศรี ในฐานะ

สมาชิกของสังคม โดยการมีส่วนร่วมนี้ ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออก ในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองตามการรับรู้และความคิดของตน”(ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527 : 3)

ปรัชญา เวสารัชช (อ้างใน อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์, 2538 : 25) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นและชนบทว่า หมายถึง การที่ประชาชน หรือ ชุมชนหรือ องค์กรประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่น และชนบทใน ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอน ในรูปแบบของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะพัฒนาหรือยกระดับขีดความสามารถของคนในการจัดการเกี่ยวกับ ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกๆ ด้านของคนจากที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม

เสนห์ จามริก และคณะ (อ้างใน อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์, 2528 : 25) ให้ความหมาย โดยมองถึงผลของการมีส่วนร่วมของประชาชน และได้ให้คำจำกัดความของการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวชนบทว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย และยังคงอาจเป็นการปูพื้นฐาน ที่มั่นคงสำหรับวิวัฒนาการไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่นได้ในบั้นปลาย และได้กล่าวถึงจุด เริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เริ่มจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละคนมีผลประโยชน์ เกี่ยวข้อง และสนใจเป็นเรื่องๆไป อย่างเช่น ในเรื่องการสร้างแหล่งกักเก็บน้ำฝน การศึกษา การ สาธารณสุข เป็นต้น ข้อสำคัญกิจกรรมเหล่านี้จะต้องสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของ ชาวบ้าน

Rousseau (อ้างในบุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2528) เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (A Participation Theory of Democracy) ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพในการตัดสินใจว่า จะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ที่สำคัญคือ จะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร
2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และความสามารถพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความตระหนักรู้ในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตนเอง

มีข้อน่าสังเกตว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น ไม่ได้มีความหมายเพียงการ ดึงประชาชนเข้าไปร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนดรูปแบบเป้าหมายของงาน และกำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบ และมีบทบาทอย่างเต็มที่

ทั้งในเรื่องของการค้นหาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การควบคุมดูแล ตลอดจนการประเมินผลติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงต้องหมายถึง การมอบอำนาจอธิปไตยขึ้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้ง และพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ (ลือชัย ศรีเงินยวง และ ผาสุก เอนกวนิช, 2526 : 12-13)

ความสำคัญของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

▽ ปรัชญา เวสาร์ช (อ้างใน อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์, 2538 : 27) กล่าวถึงความสำคัญของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยเฉพาะในโครงการพัฒนาท้องถิ่นและชนบทดังนี้

1. เนื่องจากโครงการพัฒนาชนบททุกโครงการ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้นหากประชาชนที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา เข้าใจและยอมรับต่อการพัฒนาแล้ว โครงการเหล่านั้นย่อมมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ
2. บนสมมติฐานที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นจะรู้และเข้าใจถึงสภาพปัญหาความต้องการของท้องถิ่นเป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่มานาน ดังนั้น การที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆของการพัฒนาจึงน่าจะเป็นสิ่งที่ดีเพื่อจะได้สร้างความรู้สึกความเป็นเจ้าของ และแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น
3. ในแต่ละท้องถิ่นมีสภาพแตกต่างกันออกไป การที่จะใช้รูปแบบการพัฒนารูปแบบเดียวกันทั้งประเทศ อาจจะเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ตรงจุด
4. ในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลสามารถใช้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นและชนบทของตนมาเป็นแนวทางในการปูพื้นฐานเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและชนบท

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วม มี 4 รูปแบบ (ปรัชญา เวสารัชช์ อ้างใน ปราณี หมอนทองแดง, 2533 : 33) คือ

1. ร่วมแสดงความคิดเห็น ในรูปของการเขียน การพูด หรือ การสื่อความในรูปแบบอื่น เพื่อแสดงความคิดเห็นของตน การแสดงความคิดเห็นเช่นนี้อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนใดของกิจกรรมการพัฒนาก็ได้
2. ร่วมสละทรัพยากรวัตถุ โดยการให้ยืมหรือให้เงิน วัสดุ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน การใช้ประโยชน์จากสถานที่และอุปกรณ์ต่างๆ
3. การร่วมสละแรงกายในกิจกรรมพัฒนานั้นๆ
4. ร่วมสละเวลา เช่น ร่วมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เข้าร่วมประชุม (แม้จะไม่แสดงความคิดเห็นส่วนตัวก็ตาม)

ดร.เจมส์ คัดด์ ปิ่นทอง (2526 : 10) ได้สรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน 4 ขั้นตอน

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

เช่นเดียวกับ นอร์แมน อัฟฮอฟ (Norman Uphoff, 1981 อ้างใน อคิน รพีพัฒน์, 2527) ที่แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

โดยอัฟฮอฟได้แบ่งการพิจารณาการมีส่วนร่วมเป็น 2 นัย คือ

1. มิติของการมีส่วนร่วม แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ

☞ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการปฏิบัติงาน ในการรับผลของกิจกรรม และในการประเมินผล

☞ ผู้มีส่วนร่วม โดยพิจารณาถึงสถานทางเศรษฐกิจและสังคม

☞ วิธีการเข้าร่วม พิจารณาจากสาเหตุจูงใจ ลักษณะการร่วม ขอบเขต ระยะเวลา หรือลักษณะกิจกรรมที่ร่วม

2. บริบทหรือสภาพเงื่อนไขสถานการณ์ซึ่งแวดล้อมการมีส่วนร่วม พิจารณา 2 ส่วน

☞ สภาพแวดล้อมของโครงการ ได้แก่ รูปแบบของโครงการ ประโยชน์ที่ได้รับ

☞ สภาพแวดล้อมอื่นซึ่งกระทบกิจกรรม เช่น สภาพแวดล้อมในอดีต ประสบการณ์ ผู้เกี่ยวข้อง สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม

แผนภาพที่ 1 กรอบการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของอภสอพ

เดสเลอร์ และ ซ็อก (Deshler and Sock, in Shirley A. White. 1994 pp.16) ได้ทำการศึกษาเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชนบท พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมปรากฏอยู่ และ เขาได้แบ่งการมีส่วนร่วมเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. **การมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo – participation)** หมายถึง การมีส่วนร่วมที่อำนาจในการควบคุมโครงการ อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ผู้วางแผน ผู้บริหาร และชนชั้นสูงในชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมเพียงรับฟังว่ามีการวางแผนโครงการอะไรบ้าง และประชาชนต้องปฏิบัติตามอย่างไรตามโครงการนั้น ซึ่งก็ถือว่าไม่มีส่วนร่วม (nonparticipation) นั่นเอง

การมีส่วนร่วมเทียม ประกอบด้วย

- ⇒ Domestication หมายถึง การให้ความรู้ การแจ้งให้ทราบ การบำบัดรักษา
- ⇒ Assistencialism หมายถึง การช่วยเหลือ การให้คำปรึกษา

2. **การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine' participation)** หมายถึง การที่ข้าราชการ ชนชั้นสูงในสังคม ประชาชนดำเนินการร่วมกัน ตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจ จนในที่สุดประชาชนมีอำนาจในการควบคุมการปฏิบัติการต่าง ๆ

การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ประกอบด้วย

- ⇒ Cooperation หมายถึง การเป็นหุ้นส่วน การเป็นตัวแทนของอำนาจ
- ⇒ Citizen control หมายถึง การให้อำนาจแก่ประชาชน

ระดับของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถทำได้หลายระดับ ขึ้นอยู่กับประชาชนจะมีความสนใจเพียงใด และรัฐบาลผู้บริหารประเทศจะให้ความสำคัญต่อประชาชนอย่างไร (ปราณี พันธมสินชัย, 2536 : 408-410) โดยมีระดับต่าง ๆ กัน ดังนี้

1. **ประชาชนใช้อำนาจ** โดยการที่ประชาชนเข้าจัดการหรือดำเนินการโดยพลการ ไม่มี การติดต่อกับรัฐบาลก่อน ซึ่งอาจมีการตอบโต้จากรัฐบาลได้ เช่น การเดินขบวนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม
2. **ประชาชนมีส่วนร่วม** โดยทั้งประชาชนและรัฐบาลต่างเข้าช่วยกันแก้ไขปัญหาอย่าง เสมอภาคเท่าเทียมกัน เช่น โครงการสร้างบ่อน้ำในหมู่บ้าน

3. **ประชาชนเป็นที่ปรึกษา** โดยรัฐบาลขอความคิดเห็นจากประชาชน และตั้งใจที่จะกระทำการตามความเห็นนั้น แต่รัฐบาลก็ยังมีอำนาจที่จะไม่รับความคิดเห็นนั้นไปปฏิบัติ เช่น การตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างประชาชนและส่วนราชการ คณะที่ปรึกษา การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชน
4. **ประชาชนแสดงความคิดเห็น** โดยรัฐบาลให้โอกาสประชาชนได้แสดงความคิดเห็นในบางเรื่อง แต่ไม่ค่อยอยากนำความเห็นนั้นไปปฏิบัติตาม และยังมีอำนาจที่จะไม่รับฟังความคิดเห็นนั้น เช่น การประชุมที่ให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อกฎหรือระเบียบที่กำลังจะประกาศใช้
5. **ประชาชนรับทราบ** โดยรัฐบาลแถลงถึงข่าวสารและมติของรัฐบาล ประชาชนได้แต่รับฟัง ซึ่งก็อาจจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบบ้าง เช่น การแถลงถึงโครงการต่างๆที่รัฐบาลมีมติให้ดำเนินการไปแล้ว กฎหมายต่างๆ การเวนคืนที่ดิน
6. **รัฐบาลใช้อำนาจ** คือการที่รัฐบาลใช้อำนาจจัดการโดยไม่แจ้งให้ประชาชนทราบล่วงหน้า เช่น การจับกุมผู้บุกรุก

ส่วนระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาต่างๆ สามารถแบ่งได้ดังนี้ (สมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง, อ้างใน อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์, 2538 : 32)

1. การโน้มน้าวจิตใจ เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน แต่ไม่ได้ให้ประชาชนเข้าร่วมในการวางแผนหรือในกระบวนการตัดสินใจ
2. การให้การศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในโครงการ
3. การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ด้วยการที่เจ้าหน้าที่แจ้งจุดยืนของตนในโครงการนั้นๆให้ประชาชนทราบ และขอให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนั้นๆ
4. การปรึกษาหารือ ทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่ และประชาชนหันมาปรึกษาหารือกัน
5. การร่วมมือกัน ประชาชนมีตัวแทนอยู่คณะกรรมการและมีสิทธิออกเสียงขึ้นการตัดสินใจ ประเด็นจะต้องเข้าใจได้โดยตัวแทนประชาชนจากพื้นที่นั้นๆ
6. การมอบหมายอำนาจหน้าที่ การส่งมอบความรับผิดชอบให้กับสาธารณชนหรือรัฐบาลท้องถิ่นที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่องนั้นๆ
7. การให้ประชาชนตัดสินใจเอง

เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนจะมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนานั้น ต้องมีเงื่อนไขที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ (อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์, 2538 : 30)

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

และความสำเร็จของการมีส่วนร่วม ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้

1. ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม การมีส่วนร่วมไม่เหมาะสมในสถานการณ์ฉุกเฉิน
2. ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่าย ในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินผลตอบแทนที่จะได้รับ
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้ง 2 ฝ่าย
5. ประชาชนต้องไม่รู้สึกระทอนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคม หากจะมีส่วนร่วม

มิติในการพิจารณาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

สไตเฟล และ เพียร์ส (Stiefel and Pearse,อ้างใน ปรัชญา เวสารัชช,2528) เสนอว่าในการพิจารณาการมีส่วนร่วมนั้น สามารถมองได้ 5 มิติ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นการประจันหน้า โดยถือว่าการมีส่วนร่วมสะท้อนลักษณะการแจกแจงแบ่งสรรอำนาจในการตัดสินใจที่ผิดแผกไปจากเดิม จึงอาจมองได้ว่าเป็นการประจันหน้าระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มสังคม กลุ่มชนชั้นต่างๆ เป็นการปะทะกัน (confrontation) ระหว่างผลประโยชน์ของชนบท กับผลประโยชน์ของคนในเมือง หรือเป็นการเผชิญหน้าระหว่างสมาชิกองค์การอาสาสมัครกับหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมั่นคงแล้วและไม่ยอมเปลี่ยนแปลง (immobile establishments) ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงหน่วยราชการ

การมองการมีส่วนร่วมในมิติของการประจักษ์หน้าเช่นนี้ ซึ่งให้เกิดความสนใจลักษณะการเปลี่ยนแปลงสถาบันซึ่งนำไปสู่การต่อต้านการมีส่วนร่วมโดยองค์กรเก่า แสดงการเปลี่ยนหรือปรับโครงสร้างทางอำนาจ รวมทั้งช่วยให้สนใจประเมินผลได้ผลเสียที่เกิดจากการประจักษ์หน้า (ซึ่งขึ้นกับทัศนะของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง)

2. การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของกลุ่มและขบวนการในการเข้าร่วม มิตินี้พิจารณาการมีส่วนร่วมจากการวิเคราะห์โครงสร้าง วิธิตำเนินการตลอดจนสภาพแวดล้อมของกลุ่ม และขบวนการที่เกี่ยวข้องในการเข้าร่วม โดยเน้นองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดพลัง เช่น โครงสร้างและการจัดรูปองค์การภายในกลุ่มหรือภายในขบวนการ องค์การที่มีประสิทธิภาพจะเปลี่ยนคนแต่ละคนที่ปราศจากอำนาจให้เป็นพลังสังคมและเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในขั้นตอนการประจักษ์หน้า

อีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญจากมิติของกลุ่ม คือ รูปแบบและลักษณะของภาวะผู้นำทั้งสัมพันธภาพระหว่าง “ผู้นำ” กับ “ผู้ตาม” ในขบวนการ

มิติเกี่ยวกับกลุ่มและขบวนการนี้ ยังให้ความสนใจขอบข่ายของการร่วมเป็นพันธมิตรระหว่างกลุ่มและขบวนการต่างๆ ซึ่งอาจมีผลต่อเนื่องถึงการประสานขบวนการต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อปกป้องและเผยแพร่ผลประโยชน์ของกลุ่มและขบวนการที่เข้าร่วม

3. การมีส่วนร่วมเป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคลตามนิยามทั่วไป การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องพฤติกรรมกลุ่ม แต่ขณะเดียวกันการตัดสินใจเข้าร่วมกับกลุ่มเป็นการตัดสินใจเฉพาะบุคคล ซึ่งผู้สนใจอาจศึกษาได้จากประสบการณ์ในชีวิตของแต่ละคน ในแง่นี้อาจกล่าวถึงการทำความเข้าใจการมีส่วนร่วมจากการศึกษาประวัติส่วนตัว และการทำความเข้าใจแนวคิดสำคัญบางอย่าง เช่น “การตัดสินใจ” “ความสำนึกในชนชั้น” “การสร้างสำนึก” “การจงใจ” และ “ความรู้สึกแปลกแยก” ทั้งนี้เพราะแนวคิดดังกล่าวเกี่ยวข้องกับมีส่วนร่วมของประชาชน แต่ขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคลด้วย

4. การมีส่วนร่วมเป็นโครงการ (programme or project) ซึ่งในวงราชการและองค์การระหว่างประเทศ การมีส่วนร่วมของประชาชนมักหมายความว่าโครงการซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเฉพาะด้าน และเป็นโครงการที่มุ่งให้ผู้ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมด้วยบางระดับ นักวิจัยที่สนใจมิตินี้ อาจศึกษาระบบการจูงใจซึ่งทำให้ข้าราชการ นักปฏิบัติภาคสนามหรือผู้นำโครงการมีส่วนร่วมดำเนินการเผยแพร่โครงการ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับเป้าหมายในโครงการ รวมทั้งศึกษาระดับการมีส่วนร่วมซึ่งมักขึ้นกับลักษณะโครงการ

การพิจารณาการมีส่วนร่วมจากมิติของโครงการนี้อาศัยข้อสมมติฐานที่ว่า แม้โครงการจะถูกกำหนดขึ้นจากแหล่งใดก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดจากเบื้องบน แต่ก็เชื่อว่าถ้ากลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมแล้ว โครงการจะเกิดผล และการเข้าร่วมของกลุ่มเป้าหมายย่อมเกิดขึ้นได้ ถ้าใช้วิธีการเข้าถึงปัญหาที่ถูกต้อง

5. การมีส่วนร่วมเป็นนโยบายตามความหมายกว้าง เราอาจมองประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นเรื่องเดียวกับประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันแทบไม่มีรัฐบาลใดกล้าคัดค้านหลักการประชาธิปไตยอย่างเปิดเผย ดังที่ เซอร์ อาร์นสไตน์ (Sherry Arnstein, อังโน อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์, 2538:32) เขียนไว้ว่า “โดยหลักการ ไม่มีใครคัดค้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ เพราะการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ดี ตามทฤษฎีแล้ว การมีส่วนร่วมของผู้ได้ปกครองในการปกครองนั้น เป็นหลักหินแห่งประชาธิปไตย”

ในแง่นี้ การมีส่วนร่วมเป็นแกนกลางของนโยบายรัฐบาล แต่ในทางปฏิบัติผู้นำหรือผู้ปฏิบัติเองอาจมิได้ดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลจากความกลัวหรือความไม่เชื่อว่าจะเกิดผล แต่มีบางรัฐบาลพยายามระดมความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของมวลชนให้สนับสนุนรัฐบาล จึงเน้นการมีส่วนร่วมในนโยบายของรัฐ

การพิจารณาการมีส่วนร่วมในแง่นโยบาย อาจช่วยให้เข้าใจช่องว่างระหว่างคำแถลงของทางการกับการปฏิบัติของรัฐบาล ตลอดจนช่วยให้เข้าใจปัจจัยหรือองค์ประกอบซึ่งกำหนดหรือสนับสนุนนโยบายซึ่งอธิบายข้อจำกัดในทางปฏิบัติของการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากแนวคิดและคำจำกัดความของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาแนวทางที่ชุมชนชาวไทยภูเขา จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการวิทยุชุมชนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อพิจารณาว่าผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขา จ.แม่ฮ่องสอนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการวิทยุชุมชนหรือไม่ / อย่างไร ในขั้นตอนใด

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม (Structural – Functional Theory)

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยมนี้ เป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ทฤษฎีหนึ่งในบรรดาทฤษฎีแม่บททั้งหลาย : ทั้งในแง่ของความเก่าแก่และความนิยมของนักสังคมวิทยาในสหรัฐอเมริกา ทฤษฎีนี้ได้รับความนิยมสูงสุดในปี ค.ศ.1940 – 1965 หลังจากนั้น ความนิยมเสื่อมถอยลงบ้าง แต่ก็ยังมีอิทธิพลไม่น้อยตราบเท่าทุกวันนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2536 : 25-51)

ผู้นำทางความคิดของทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม คือ August Comte และ Herbert Spencer ทั้งสองท่านนี้เป็นผู้ให้รากฐานความคิดกว้างๆเกี่ยวกับสังคม และคำอธิบายเกี่ยวกับสังคม และใช้ความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหน้าที่นิยมเป็นหลักนำในการแนะนำวิชาสังคมวิทยา

หัวใจของทฤษฎีนี้มีสมมติฐานที่ว่า **สังคมเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง สิ่งมีชีวิตนี้จะมีส่วนประกอบหลายอย่าง แต่ละอย่างมีหน้าที่เฉพาะจะต้องปฏิบัติเพื่อการคงอยู่ของส่วนรวม** คือ ตัวสิ่งมีชีวิตนั้น สังคมมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น ทุกส่วนของสังคมมีหน้าที่ต้องปฏิบัติส่วนต่างๆเหล่านั้นของสังคมรวมกันเข้าเป็นโครงสร้างของสังคม จึงได้ชื่อว่า ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

โครงสร้างของสังคมอาจจัดเป็นระบบได้หลายระบบ แต่ละระบบมีหน้าที่ต่างกัน แต่ปฏิบัติหน้าที่อย่างสอดคล้องกันทำให้เกิดดุลยภาพ (equilibrium) นั่นคือ สังคมเกิดความมั่นคงอยู่ได้ แม้สังคมจะเติบโตเจริญก้าวหน้า หรือยุบหดเสื่อมโทรมลง ก็ยังมีดุลยภาพอยู่ เรียกว่า “ดุลยภาพเคลื่อนที่” (moving equilibrium) และความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมก็ขึ้นอยู่กับหน้าที่และโครงสร้างนี้เอง ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า

1. สังคมมนุษย์ประกอบด้วยโครงสร้าง ส่วนต่างๆของโครงสร้างสังคมปฏิบัติหน้าที่อันเป็นประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของสังคม
2. ความมั่นคงของสังคมมนุษย์ขึ้นอยู่กับดุลยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของส่วนต่างๆในโครงสร้างสังคม
3. ยิ่งโครงสร้างสังคมมีความแปลกแยก (differentiation) สังคมยิ่งมีความเจริญมาก
4. สาเหตุที่ทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอาจมาจากภายในสังคมหรือมาจากภายนอกสังคม

แนวคิดทางทฤษฎีแบบโครงสร้าง – หน้าที่นิยม มีวิธีการมองปัญหาในลักษณะภาพรวมทั้งหมดของสังคมหรือชุมชน แต่ปฏิเสธแนวความคิดทางทฤษฎีแบบวิวัฒนาการ คือไม่สนใจว่าสังคมนั้น มีโครงสร้างความสัมพันธ์กับสังคมอื่นอย่างไร **โดยจะสนใจที่จะอธิบายว่าสังคมดำรงอยู่ได้อย่างไร สถาบันต่างๆในสังคมทำหน้าที่เกื้อกูลกันอย่างไร ในการทำให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและสมดุล** (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2533 : 67)

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยมนี้ ผู้วิจัยใช้ประกอบการศึกษาว่า ผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาในฐานะเป็นผู้นำของชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม ย่อมมีหน้าที่ในการปฏิบัติต่อสังคมนั้น เช่น การเข้ามามีส่วนในการจัดการวิฤตชุมชน

แนวคิด เรื่อง “วิทยุชุมชน” (Community Radio)

แนวคิดเรื่องวิทยุชุมชนเริ่มต้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ.1948 โดยกลุ่มผู้รักสันติ (Pacifists) และกลุ่มผู้ไม่ชอบอยู่ในกฎระเบียบ (Anarchists) ได้รับการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบสถานีที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร (Non-profit station) ขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองเบอร์keley (Berkeley) มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ต่อมาความคิดนี้ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีสถานีเกิดขึ้นหลายแห่ง หลังจากนั้นไม่นาน ประชาชนก็ได้มองเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสถานีเพื่อธุรกิจ (Commercial Broadcasting) โดยมีรายได้หลักมาจากการโฆษณา และสถานีเพื่อสาธารณะ (Public Broadcasting) มีรายได้จากรัฐ ซึ่งจะออกกฎหมายสนับสนุนโดยเฉพาะ ส่วนสถานีที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร (Non-profit Broadcasting) มีรายได้หลักมาจากสมาชิกในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ที่เหลืออาจมาจากมูลนิธิหรือองค์กรการกุศลต่างๆ ส่วนรายการที่ออกอากาศจะบริการเฉพาะชุมชนเท่านั้น (จุมพล รอดคำดี, 2542 : 22)

ในปี ค.ศ.1977 ได้มีการเสนอรายงานการดำเนินงานวิทยุชุมชนในสหรัฐอเมริกาต่อที่ประชุมใหญ่องค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่กรุงเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวีย และที่ประชุมได้มีความคิดเห็นว่าการใช้วิทยุเพื่อชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) ซึ่งการสื่อสารในแนวนี้ได้เน้นหลักการที่สำคัญ 3 ประการ (จุมพล รอดคำดี, 2542 : 22-24) คือ

1. การเข้าถึงสื่อ (Access) หมายถึง การเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชน สื่อย่อมเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกรายการหรือเข้าไปจัดทำในสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์แก่ตัวเองได้ครบเท่าที่ไม่ขัดกับกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางที่จะทำให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อรายการหรือแสดงความต้องการเปลี่ยนแปลงได้ แม้แต่คณะผู้ผลิตรายการ หรือ ผู้ควบคุมการทำงานของสื่อ นั้น ก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้

2. การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมในทุกๆระดับในระบบการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผนการสื่อสารภายในชุมชน ตั้งแต่เริ่มคิดไปจนกระทั่งการผลิตการจัดการ การใช้สื่อในชุมชนต่างๆ ประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมหรือมีโอกาสเข้าร่วมได้ทุกขั้นตอน

3. การจัดการด้วยตนเอง (Self-management) การมีส่วนร่วมที่มีความสำคัญยิ่งกว่าสิ่งใด ก็คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเองตามวิถีทางกระบวนการประชาธิปไตย และการตัดสินใจนั้น ประชาชนในชุมชนมีอำนาจตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบายการบริหารและการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง

องค์การยูเนสโกยอมรับว่าการจัดการด้วยตนเองจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนการเข้าถึงสื่อและการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร มีความเป็นไปได้มากและสามารถกระทำได้ง่ายกว่า

การศึกษาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้ยึดถือแนวคิดการสร้างความเข้าใจ การยอมรับความมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีของประชาชน การยอมรับนั้น อยู่บนพื้นฐานของความหลากหลาย (Diversity) ความไม่เป็นเพียงหนึ่งหรือความมีมากกว่าหนึ่ง (Plurality) ซึ่งหมายความว่ามนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันในด้านความเชื่อในสิ่งต่างๆ การยอมรับว่าทุกคนบนโลกมีหลายเผ่าพันธุ์ หลายเชื้อชาติไม่จำเป็นต้องให้มีเพียงเผ่าพันธุ์เดียว เชื้อชาติเดียวหรือมีประเพณีเดียว วัฒนธรรมเดียวเท่านั้นเพราะฉะนั้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมย่อมต้องอยู่บนพื้นฐานการยอมรับในสิ่งเหล่านี้

วิธีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นที่สภาวะแวดล้อมของผู้รับสารมากกว่าตัวผู้ส่งสาร หรือการแสดงผลการสื่อสาร สิ่งที่สำคัญคือเน้นให้เห็นถึงการแสวงหาวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสารมากกว่าวิธีการสื่อสารเพียงเพื่อถ่ายทอดข่าวสารเท่านั้น

จุมพล รอดคำดี (2542 : 23) ได้สรุปแนวคิดวิทยุชุมชนจากการศึกษากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมข้างต้น ดังนี้

1. ต้องเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่ แสดงความคิดเห็น ความต้องการร่วมกัน
2. วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับจากกลุ่มต่างๆในชุมชน
3. วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของคนในชุมชน
4. วิทยุชุมชนต้องยึดถือแนวทางการเสนอรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้อำนาจความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในท้องถิ่นเป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ
5. วิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการและสามารถเข้าไปบริหาร จัดการ หรือปฏิบัติในสถานที่ได้ องค์การยูเนสโกได้เห็นว่า *“Participatory radio means a radio station that self-managed by those participatory in it.”* นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงใดๆในสื่อวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามแนวคิดและความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยยึดหลักกระบวนการทางประชาธิปไตย

6. วิทยุชุมชนเป็นสถานีวิทยุที่มีรัศมีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น (มีลักษณะเป็น Narrowcasting ไม่ใช่ Broadcasting) กำลังส่งไม่เกิน 1 กิโลวัตต์
7. วิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (Democratic media) เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน

หลักการทั่วไปของวิทยุชุมชน*

วิทยุชุมชน เป็นรูปแบบการบริหารจัดการวิทยุท้องถิ่นให้เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารที่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่นที่แท้จริง มีหลักการที่แตกต่างไปจากวิทยุกระจายเสียงทั่วไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ แทนที่จะต้องการวิทยุกำลังส่งสูงหรือผูกเป็นเครือข่ายเพื่อให้สามารถครอบคลุมพื้นที่รับฟังได้กว้างขวาง กลับต้องการวิทยุกำลังส่งต่ำเพื่อมุ่งกลุ่มเป้าหมายที่แคบและเฉพาะเจาะจง เพื่อให้สามารถจัดเนื้อหารายการให้สอดคล้องกับเป้าหมายและความต้องการที่แท้จริงของผู้ฟังในชุมชนเป้าหมาย

โดยสภาพแล้ววิทยุชุมชนยังคงมีสภาพเป็นสื่อสารมวลชนมิใช่สื่อสาธารณะ เพราะเน้นการส่งกระจายเสียงไปสู่ผู้ฟังในหมู่บ้าน ตำบล ในท้องถิ่นที่แม้จะมีสภาพเศรษฐกิจ สังคม และปัญหาที่ใกล้เคียงกันแต่ยังมีความหลากหลายของชุมชนแต่ละแห่ง การไหลเวียนของข่าวสารของวิทยุชุมชนจะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติรวมถึงความร่วมมือต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง แต่ละชุมชนจะได้ข่าวสารซึ่งกันและกัน รวมทั้งข่าวสารที่ตนสนใจอย่างเพียงพอ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะเป็นข่าวสารที่ใกล้ตัว

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง ก็คือ วิทยุชุมชนได้เปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการจัดรายการมากที่สุด ถึงขั้นการบริหารรายการในรูปคณะกรรมการ การสนับสนุนด้านการเงินหรือการมีส่วนร่วมในการส่งข้อมูลข่าวสารเผยแพร่ จนสามารถกล่าวได้ว่า เป็นรายการวิทยุของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน

วิทยุชุมชน จึงเป็นวิทยุกระจายเสียงในอุดมคติและเป็นสื่อมวลชนของชุมชนอย่างแท้จริงสามารถเป็นปากเสียงและสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของชุมชนอย่างสมบูรณ์ วิทยุชุมชนจึงน่าจะเป็นรูปแบบการบริหารจัดการวิทยุท้องถิ่นที่ผู้ฟังให้ความนิยมและเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง และท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง

---

* ที่มา แผนแม่บทการพัฒนาวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ (พ.ศ.2542-2544)

หลักการของวิทยุชุมชน ซึ่งกลุ่มสื่อสารชุมชน (Community Communication Group หรือ COMCOM) ของประเทศอังกฤษ ได้ยกร่างกฎของการกระจายเสียงชุมชนขึ้น เมื่อ พ.ศ.2522รวม 10 ข้อ ดังนี้ (Simon Partridge,1982 อ้างใน สุรินทร์ แปลงประสพโชค, 2534 :

35) การกระจายเสียงชุมชน ควร

1. สนองตอบชุมชนท้องถิ่น และ/หรือ ความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
2. เป็นรูปแบบของการไม่แสวงหากำไร
3. มีการบริหารและนโยบายที่จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มสนใจต่างๆ ในชุมชน ร่วมกับพนักงานการกระจายเสียงซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร
4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษาและความบันเทิง รวมทั้งทำให้เกิดการสื่อสาร 2 ทาง สำหรับความคิดเห็นที่ขัดแย้ง
5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งต่างๆ ซึ่งรวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่น จากสبودโฆษณาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัดและเงินกองทุนจากทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น
6. ยอมรับให้พนักงานกระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพ มีความคล่องตัวในการทำงานและอนุญาตให้ใช้อาสาสมัครในที่ที่เหมาะสม
7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสการจ้างงาน สำหรับผู้หญิงและกลุ่มเชื้อชาติ หรือชนกลุ่มน้อยในสังคม
8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรมในการผลิต และการส่งเผยแพร่ข่าวสาร
9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียงต้องเป็นเนื้อหาหลัก จากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น
10. มีนโยบายการจัดรายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ต่อต้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยม และทัศนคติที่แตกแยกอื่นๆ

คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดที่ทำให้วิทยุชุมชนต่างจากวิทยุกระจายเสียงท้องถิ่น เพราะการที่วิทยุชุมชนจะเป็นของชุมชน โดยชุมชน หรือเพื่อชุมชน ตามปรัชญาของวิทยุชุมชนได้ ก็โดยการบริหารงานผ่านคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนนี้เอง โดยปกติแล้วกรรมการบริหารวิทยุชุมชนจะมีเพียงชุดเดียว โดยเป็นตัวแทนของชาวบ้าน

ในการสะท้อนความรู้สึกนึกคิดและความต้องการข่าวสารที่แท้จริงของผู้ฟัง นอกจากนั้นยังเป็นผู้กำหนดรูปแบบและสนับสนุนการดำเนินงานวิทยุชุมชน

แหล่งข้อมูลและหน่วยงานในท้องถิ่น วิทยุชุมชนจะเน้นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งนอกจากจะเป็นข่าวสารจากหน่วยงานในท้องถิ่น และข่าวสารในชุมชนแล้วยังเน้นในเรื่องของศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมถึงการสะท้อนสภาพปัญหาท้องถิ่น หรือการใช้เป็นสื่อกลางในการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านด้วย ความเป็นอิสระจึงเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งของการดำเนินงานวิทยุชุมชน เพราะข้อมูลบางอย่างอาจจะมี ความขัดแย้งขึ้นได้ ซึ่งผู้จัดรายการจะต้องระมัดระวังที่จะไม่เป็นผู้ตัดสินชี้ถูกชี้ผิดของข้อมูล ควรฟังเสียงจากคณะกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชน เพราะเป็นผู้ที่เข้าถึงข้อมูลได้ดีกว่า

รูปแบบรายการวิทยุชุมชน เป็นรูปแบบที่ไม่ตายตัว เพราะขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ฟังเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจผลิตรายการ ไม่มีรูปแบบที่เป็นสากลชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามจะมีลักษณะเป็นรายการนิตยสารทางอากาศ (magazine programme) เพราะเสนอข่าวสารท้องถิ่นที่หลากหลาย รวมถึงเพลงและศิลปะพื้นเมือง ซึ่งสอดคล้องกับที่ผู้ฟังเป้าหมายจะสนใจฟัง รูปแบบของรายการจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนที่จะตัดสินใจ แม้กระทั่งการที่จะเสนอรายการหรืออาสาสมัครเข้าร่วมดำเนินรายการ หรือมีส่วนในการผลิตข้อมูลต่างๆ ใดๆ ก็ดี รูปแบบของรายการอาจจะประกอบด้วย

1. ข่าว ควรจะเสนอข่าวสำคัญที่สุดในวันนั้นด้วย แต่จะให้ความสำคัญที่ข่าวท้องถิ่นในจังหวัดและชุมชนหมู่บ้านเป้าหมาย รวมถึงข่าวบริการชาวบ้าน
2. ความรู้ ด้านการเกษตร สุขภาพอนามัย ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในท้องถิ่นจริงๆ ไม่ใช่เรื่องทั่วไป
3. ความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่นและข้อเสนอในการแก้ไข ซึ่งอาจจะสะท้อนปัญหาจากชาวบ้านสู่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และใช้รายการเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน รวมทั้งชี้แจง ทำความเข้าใจด้วย
4. เพลง อาจเป็นเพลงพื้นเมือง เพลงลูกทุ่งเก่าๆ หรือเพลงดังในอดีต หากมีการบอกที่มาที่ไปของเพลงด้วยก็จะดี เพราะกลุ่มเป้าหมายจะเน้นที่ผู้ใหญ่เป็นหลัก
5. สปออดและการเชื่อมโยงรายการ อาจใช้ภาษาถิ่นเพื่อความใกล้ชิดกับผู้ฟัง และอาจจะช่วยจัดทำสปออดบริการชาวบ้านในงานบุญที่สำคัญๆ หรือร่วมรณรงค์ร่วมกัน เพลงนำรายการอาจใช้เพลงพื้นเมืองที่คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนร่วมกับทางสถานีช่วยกันผลิต

สัดส่วนของรายการต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความสนใจของผู้ฟังเป็นหลัก แต่เนื้อหาดังกล่าวนี้อาจจะใช้เป็นกรอบเพื่อพิจารณาในการจัดรายการวิทยุชุมชน

ผู้ฟัง จะมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนข้อมูลกลับมาที่สถานี และเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ ข่าวสารจากผู้ฟังเป็นเรื่องที่ผู้จัดรายการต้องให้ความสำคัญ ซึ่งหากสามารถให้บริการในรายการได้ จะทำให้เห็นคุณค่าและเกิดความนิยมในรายการอย่างรวดเร็ว การเชื่อมโยงปัญหาของผู้ฟังเข้ากับการแก้ไขปัญหาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของผู้จัดรายการวิทยุชุมชน

แนวคิดเรื่องวิทยุชุมชนนี้ ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมและบทบาทของผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาในการจัดการวิทยุชุมชน จ.แม่ฮ่องสอน” โดยการนำแนวคิดนี้สอบถามความคิดเห็นจากผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขา เพื่อนำมาวิเคราะห์ว่า แนวคิดวิทยุชุมชนจะได้รับการยอมรับจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาหรือไม่ ผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาจะมีแนวคิดในการจัดการวิทยุชุมชนอย่างไร รวมทั้งความคิดเห็นอื่น ๆ ที่จะมีต่อการบริหารจัดการวิทยุชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจาก การจัดการวิทยุชุมชนเป็นเรื่องใหม่สำหรับประเทศไทย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการวิทยุชุมชนยังมีไม่มาก โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการวิทยุชุมชนของชาวไทยภูเขา ยังไม่มีการศึกษา อย่างไรก็ตาม ได้รวบรวมงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการวิทยุชุมชนได้ดังนี้

สุรินทร์ แปลงประสพโชค (2534) ได้ศึกษาเรื่อง “การทดลองจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจันทบุรี” พบว่า จากการทดลอง การสังเกต และการทดสอบกลุ่มตัวอย่าง ก่อนและหลังการทดลอง ปรากฏว่า คณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นสามารถปฏิบัติหน้าที่บริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชนและเป็นสื่อกลางสะท้อนปัญหาและความต้องการของชุมชนให้กับรายการได้เป็นอย่างดี หลังการทดลอง ผู้ฟังนิยมฟังรายการจากสถานีทดลองมากขึ้น และเมื่อเปรียบเทียบกับรายการเดิม ผู้ฟังจะนิยมและฟังพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนมากกว่ารายการเดิม โดยความนิยมจะมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และความพึงพอใจจะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 นอกจากนั้น วิทยุกระจายเสียงชุมชนที่จัดขึ้นยังสามารถใช้เป็นรูปแบบของการจัดสื่อเพื่อการพัฒนาได้

อุษา จันทรืประภาศ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี” พบว่า ผู้ฟังมีพฤติกรรมเปิดรับฟังรายการค่อนข้างบ่อย เนื่องจากรูปแบบรายการน่าสนใจ โดยให้ความสนใจฟังรายการเกี่ยวกับการเกษตรมากที่สุด และผู้ฟังมีความพึงพอใจและมีการใช้ประโยชน์จากรายการในระดับมาก โดยเฉพาะในหลักการที่เป็นรายการของประชาชนบริหารรายการโดยตัวแทนประชาชน

ณิลวรรณ วรานิซสกุล (2536) ได้ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในรายการวิทยุเพื่อแก้ไขปัญหาจราจรในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา สถานีวิทยุ จส.เอฟเอ็ม.100 เมกกะเฮิรซ์” พบว่า กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของรายการ จส.100 เกิดจากองค์กรผู้ร่วมผลิต 3 ฝ่าย คือ เจ้าหน้าที่บริษัทแปซิฟิค คอร์ปอเรชั่น จำกัด เจ้าหน้าที่ตำรวจศูนย์ควบคุมการจราจร (บก.02) และประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนน ซึ่งต่างฝ่ายต่างสลับสับเปลี่ยนกันไป จนกระทั่งเกิดความเข้าใจและสนองวัตถุประสงค์ร่วมกัน และผลสืบเนื่องจากรายการ จส.100 เป็นผลดีต่อสังคมในกรุงเทพฯ โดยรวมในด้านของการยอมรับ และเตรียมใจกับสภาพการจราจรที่ต้องเผชิญร่วมกัน เป็นการผ่อนคลายความเครียด นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้รายการเป็นเวทีแห่งการแสดงความคิดเห็นและเสนอแนะแนวทางที่คาดว่า สังคมควรจะมีปฏิบัติร่วมกัน

พิชญา รัตนพล (2540) ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรม การสื่อสาร ความคาดหวัง ผลประโยชน์ และความน่าเชื่อถือของรายการสถานีวิทยุเพื่อสังคมและชุมชน : ศึกษากรณี สถานีวิทยุชุมชน” พบว่า พฤติกรรม การสื่อสารของสมาชิกสถานีวิทยุชุมชนมีความสัมพันธ์กับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับระดับความคาดหวังผลประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคมจากสถานีวิทยุชุมชน ตลอดจนความเชื่อถือด้านผู้ดำเนินรายการและข้อมูลข่าวสารในสายดาสมาชิก